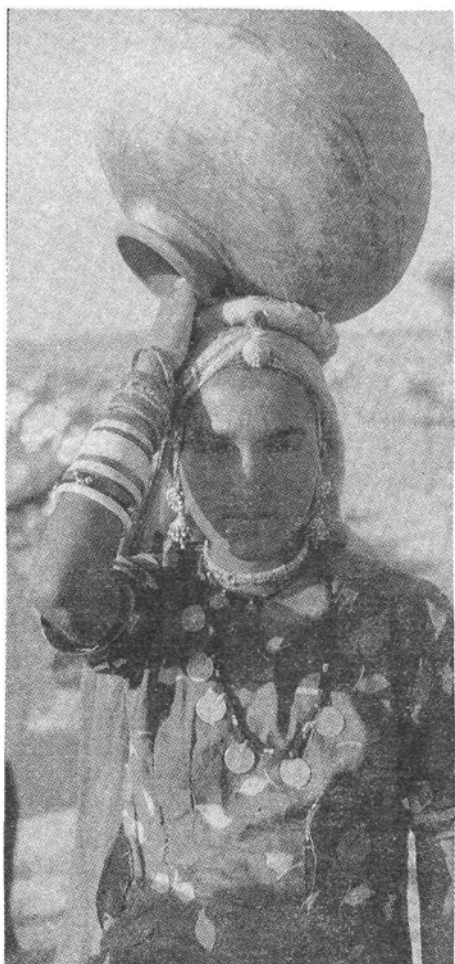

Törzsök Judit

Két észak-nyugat-indiai peripatetikus nép

Második rész: A bandzsarák

A bandzsarák névének magyarázatára két etimológiát hoznak fel kutatók és maguk a bandzsarák is. Az egyik szerint a bandzsara szó rokon a „vanij” és „baniya” szavakkal, illetve azok különböző indiai dialektus-változataival, és kereskedőt jelent. (Childers, 1975 és Mroz, 1990) Ez megfelel annak a ténynek, hogy a bandzsarák többnyire valóban kereskedelemmel és áruszállítással fog-

lalkoznak. Egy másik magyarázat szerint a bandzsara szó a szanszkrit „vanacara” beszélt nyelvi változata, mely erdőlakót jelent. Mivel a bandzsarákat a helyi társadalmon kívül álló törzsnek tekintették és tekintik ma is, ezért ez az etimológia is elfogadhatónak tűnik. Mindennek ellenére az a magyarázat, melyet Childers ad, semmiképpen sem helytálló, hogy a két szó jelentése ugyanarra a töre menne vissza, mintha a kereskedők mintegy erdőlakóknak számítottak volna. A vanij és a vana tövek ugyanis teljesen függetlenek egymástól, ami már csak abból is látszik, hogy a „vanij”-ban az „n” cerebrális hang és független a „vana” dentális „n”-jétől, a két szó rokonítása nyelvtörténeti szempontok alapján képtelenség. Mindemellett fontos megjegyezni, hogy igen sok területen más néven is ismerik őket, és éppen ezért gyakran nehezen azonosíthatók.

A lohárokkal ellentétben a bandzsarák igen népes, és India szerte sokfelé megtalálható népek tűnnek. Számukról pontos adat megintcsak nincs, de 10 és 20 millió fő közöttire becsülik a kutatók. A következő államokban található meg: Rajasthan, Punjab, Maharashtra, Uttar Pradesh, Madhya Pradesh és Andhra Pradesh. A számukból, a különféle elnevezésükből és a hatalmas területről, ahol élnek, esetlegesen arra is lehet következtetni, hogy valójában etnikailag nem egyetlen népcsoportról van szó, hanem több olyan népről, akiket együttesen „erdőlakóknak” vagy „kereskedőknek” neveznek az egyes helyi lakosok. Ezt a feltételezést látszik igazolni az a tény is, hogy különböző „alkasztok” vannak a bandzsarákon belül, akik nem házasodnak

egymással. Ennek a problémának következtében valószínűleg azt sem lehet megállapítani teljes bizonyossággal, hogy a Shikers (1975) és Mroz (1990) által leírt bandzsarák ugyanazon nép vagy törzs tagjai-e valójában. Míg Childers meghatározza, hogy a ghormati nyelvet beszélő, ún. Laman bandzsarákról ír, addig Mroz általában a bandzsarákról beszél, beleértve még a muszlim bandzsarákat is, akik más néven mint a Mukeri nép ismeretesek. A Mroz által bandzsarákként összefoglalt nép(ek) közös vonása a közös külső elnevezés mellett az, hogy áruszállítással és kereskedelemmel, főként ökörkereskedelemmel foglalkoznak. Emellett eredetmítoszuk – a lohárokéhoz hasonlóan – az előkelő rajput családfára vezeti vissza őseiket, a hanyatlást pedig – szintén egyes lohár mondákhöz hasonlóan – egyes elkövetett bűnökkel magyarázzák, mint például az özvegyházassággal (ami ortodox hindu szabályok szerint tilos).

A fenti azonosítási problémák miatt célszerű mindenekelőtt azt feltérképezni, hogy milyen elnevezésű népeket takar a bandzsara „fedőnév”. Megjegyzendő az is, hogy nem véletlen ez a zűrzavar a „bandzsarákkal” kapcsolatban. Az indiai elnevezés nyomán a britek is egy címszó alá sorolták a „bandzsarákat”: ők voltak a „bűnöző törzsek” (criminal tribes).

A Mroz (1990) által említett „alkasztok” a következők: Bama-*nia*, *Labana*, *Maru* és *Mukeri* (ez utóbbi muszlim). Childers (1975) megemlíti több általános elnevezést: *Banjara/Vanjari*, *Sugalir/Sukalir*, *Lamana/Lambarda*, *Labhan/Lavana*, *Kongada/Kongad*. (A *sukalir* szó perzsa eredetű és kereskedelmi tevékenységre utal a *suq-* tö révén. A *lamana*, *lambarda*, *labhan*, *labana* és *alvana* a szanszkrit *lavana-* töre vezethető vissza, melynek jelentése „só”, és a sóval kapcsolatos kereskedelemre utalhat.) Ezek nagyrészt külső elnevezések, melyeknek semmi közük a bandzsarák belső elnevezéseikhez, melyek különböző csoportokat jelölnek meg: *Mathura/Mathuri*, *Dhalia/Dhali*, *Dhadi/Dari*, *Koreya/Jangad*. Childers, aki a ghormatiit beszélő bandzsarákat kutatta, felfigyelt, hogy azokon a helyeken, ahol ökrökkel árut szállító ghormati és nem-ghormati nomádok egyaránt vannak, a falubeliek hagyomány szerint a nem-ghormati nyelvet beszélőket (!) hívják bandzsaráknak, függetlenül attól, hogy ők maguk minek nevezik magukat. Éppen ezért a *Bandzsara Konferencia* nem ismeri el bandzsaráknak azokat, akiket a helyiek bandzsarákként emlegetnek, csak azokat, akik a ghormati nyelvet beszélnek, és mint ghormati azonosítják magukat. (Ez az elnevezés szintén az ökörszállítást jelzi.) Childers egyik adatközlője nyomán pedig megállapítható (1975), hogy egyetlen ghormati nyelvet beszélő csoport sem használja saját magára a bandzsara/vandzsari elnevezést.

A fentiekből látható, hogy a ghonnati bandzsarák megkülön-

böztetésén túl (ami Childersnek köszönhető) teljes zűrzavar uralkodik a megnevezés és azonosítás terén. Mindazonáltal van néhány olyan általános ismertetőjegy, mely – a helyi lakosság szemében – egy csoportba tartozóknak tünteti fel őket: az életmód, bizonyos nyelvi nehézségek, kasztbeli hovatartozásuk terén. E három téren viszont – mint azt Rao (1978) írja – sok lehet a hasonlóság bármely két peripatetikus nép között.

Életmód

Mindegyik bandzsara törzs megélhetése abból származik, hogy ökor húzta szekerekkel árut (főként az egyes területeken ritka magvakat) szállítanak, valamint ökrökkel kereskednek. Az egyik évszakban ők fizetnek a parasztnak ellátmányért és az állatok számára takarmányért, a másik évszakban pedig ők adják kölcsön marháikat a parasztnak egyes mezőgazdasági munkák idejére. Az egyik évszakban ők kölcsönöznek pénzt a paraszttól, hogy a szállítások rendben folyjanak, a másik évszakban visszafizetik, és a parasztnak kérnek tőlük mezőgazdasági és egyéb rövid lejáratú hiteleket. Jellemző az is, hogy a rizikó csökkentése végett egy nagycsaládon belül a férfiak igen különböző foglalkozásokat űznek a legkülönbözőbb helyeken, és így ha egyik terület aszályos, avagy a szerződő fél tönkremegy, mindig van valaki, akit a szerencsétlenség elkerül. Így az egyik testvér például saját ökreivel egy közösségen belül dolgozik, egy

másik a közösségen belüli egyes családok ökreit adja bérbe, egy harmadik favágó munkára szervezi a többi bandzsarát, egy negyedik egy másik favágó csoportban mint favágó dolgozik.

Jellemző, hogy az év egy bizonyos időszakában és egy bizonyos útvonalat és területet bejárva vándorolnak. Vándorútjuk során az egyes falvak lakosai gyakran megkérlik őket, hogy álljanak meg egy-egy napra, mivel a marhatrágya a földnek és tüzelőanyagként egyaránt értékes. Emellett a bandzsarák többnyire a marhabetegségek szakértőiként is ismertek, ezért a parasztnak hozzájuk viszik „kezelésre” állataikat. A lohárokkal ellentétben ők maguk általában gyalog mennek a vándorlás során.

Nyelv

Bár az említett bandzsarák más-más dialektust beszélnek, közös vonás, hogy mindegyik dialektus szoros kapcsolatban van a rajasthanival (azon belül a *mewari* és *marwari* tájnyelvekkel) valamint a gujaratival (pl. a ghormati, Childers 1975). A lohárokhoz hasonlóan tehát egyfajta „keverék-nyelvet” beszélnek, mely nem tökéletesen érthető a rajasthani vagy gujarati anyanyelvűek számára. (Egyetlen bandzsara nyelvről sincs részletes leírás.)

Kaszt

Miként más indiai nomádok (pl. lohárok), a bandzsarák is előkelőbbkasztbéli eredetű tulajdonítanak maguknak, többnyire *ksatriya rajput* rokonságot. Ez a mítosz azonban inkább csak a nomád életmód ellenpontozása, kísérlet valamiféle presztízsteremtésre, semmint a valós helyzet leírása.

Mivel – mint Childers írja – az egyes helybeliek és ők maguk is különálló törzsnek tartják magukat, valójában a kaszthierarchia legalja körül állnak. Ezt mutatja az is, hogy a letelepült bandzsarák külön kutat fűrnak maguknak, hogy a vízhezjutás során ne kerüljenek konfliktusba a többiekkel (ne „szennyezzék be” a „tisztá hinduk” vizét). Kereskedelmi tevékenységük révén azonban a vaisyákkal hozzák őket kapcsolatba, s ez némileg magasabb státuszt biztosít nekik.

Mroz közlése nyomán (1990) további adatok bukkannak fel a kasztot illetően. Mroz felsorolja a *Bamania* (szerinte) „alkaszt” további csoportfelosztását (gati-csoportok): *Daima*, *Chavra*, *Chandel* (Chouhan), *Kachava*, *Khichi* (Khinchi), *Ralhor*, *Banvaria*, *Bhagara*, *Gerasia*, *Navarath*, (Maravath), *Oglia*, *Savarat*. Ezek közül a „Chandel” („candala”) hagyományosan kaszton kívüli név, ami a bandzsarák törzsi/érinthetetlen eredetére utal.

Szintén Mroz írja, hogy minden egyes alkasztnak megvan a saját *pancayat szervezete* (egyfajta saját „bíróház”, amely vitás ügyekben dönt, vallási ügyeket, házasságot, egyebeket intéz). Ez is mutatja, hogy kasztbesorolásuk alacsonyabb. Mint láttuk, a lohároknál a házassági ceremóniáknál brahmanák működnek közre, ellentétben a bandzsarákkal, akiknek szükségük van arra, hogy – ortodox hindu mintára, de az ortodox kereteken kívül – saját *pancayatot* tartsanak fenn.

PROBLÉMÁK A TEREPMUNKA SORÁN

Az alábbi problémák egyrészt általánosak a „résztevő megfigyelés” során, másrészt speciálisan a terepmunka helyszínére (Indiára) jellemzőek, illetve a fent említett törzsekre. Az össze-

foglalásban nagyrészt Misra lohárokkal kapcsolatos írására támaszkodtunk (*Misra, 1978*).

1. Az indiai hivatalos személyekkel kapcsolatos problémák

Ismeretes, hogy fejlődő országok kormányképviselői és hivatalos személyei nem örülnek, ha antropológusok az ottani nomádokat akarják kutatni. A problémák ott kezdődnek, hogy eleve tagadják ilyen népek létezését az országban, mivel az állandó lakhellyel nem rendelkezők „csavargókként” vannak számontartva. Ismeretes továbbá, hogy az indiai kormány(ok) letelepítési politikája nem volt mindig maradéktalanul sikeres, és az eredmény gyakran rosszabb volt, mint a letelepítést megelőző helyzet. Ezt azonban – érthető okokból – egyetlen hivatalos személy sem vallja be örömmel, a letelepítés felelősségéről nem is beszélve.

2. A törzs azonosítása

Különösen a bandzsarák példáján volt látható (de Misra a lohárokkal kapcsolatban is megemlíti), mennyire nehéz egy népet azonosítani. Az azonosításban segíthet az, ha az illető nép esős-évszakbeli szálláshelyét keressük fel abban az időszakban, amikor ott tartózkodnak. Máskülönben egyik faluban azt mondják, hogy már elmentek, a másikban pedig azt, hogy még nem jöttek meg, s így igen nehéz rájuk találni. Amikor úgy hisszük, megvan, kiderül, hogy nem is egy ilyen csoport van, hanem tíz, és emellett még hat másik, akiket ugyan másként hívnak, de ők is ide tartoznak. Ezekután pedig gyakran megesik, hogy ugyanazt a törzset véltük nyomon követni, de közben az egyes falvak különböző vándortörzseket neveznek ugyanazzal a névvel.

A munkát az is nehezíti, hogy általában igen sok vándor nép van India szerte. Ez Misráék (1970) *Mysore és Andhra* vidékeken végzett felméréséből is látszik, ahol összesen **nyolcvannyolc**

vándorló népről szereztek tudomást, és ezekből negyvennel maguk is találkoztak.

3. A terepmunkát végző antropológus azonosítása

Az illető népek éppen ilyen nehéz az illető antropológus azonosítása. A leggyakoribb eset Misra (1978) szerint is, hogy az antropológust hivatalos személynek vélik, és ebből következően vagy segílyt várnak tőle, vagy azzal gyanúsítják, hogy kémkedik. Egyik eset sem túl kedvező a kutató számára. Emellett problémát okoz az is, hogy míg az antropológus részt tud venni az ő mindennapi életükben, addig ők nem ismerik meg az antropológus mindennapi életét. Mindenesetre a megismerés nem tud teljesen kölcsönössé válni, és ez az antropológus számára is hátrány, még akkor is, ha ez a hátrány nem mindig jelentkezik közvetlenül.

4. A nők

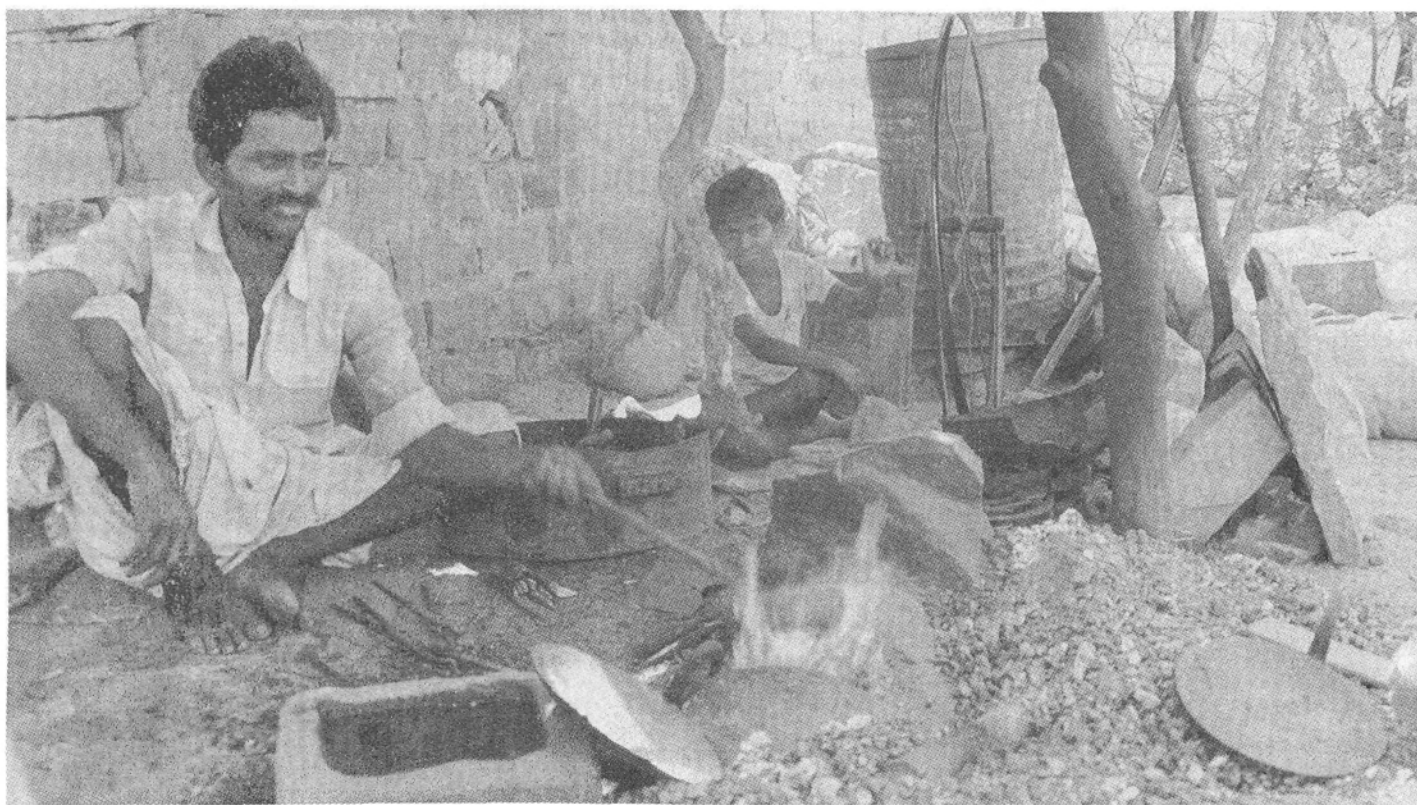
Ezidáig mind a lohárokat, mind a bandzsarákat kutató antropológusok férfiak voltak, s ennek következtében a lohár és a bandzsara nők életéről gyakorlatilag semmit nem lehet tudni a szakirodalomalapján.

CIGÁNYOK, BANDZSARÁK, LOHÁROK

Amióta nyelvtörténeti alapokon nyilvánvalóvá vált, hogy a cigányoknak, legalábbis nyelvükben, van valamiféle közük Indiához, azóta számos eredetkutató tanulmány jelent meg, melyeknek legtöbbször a lohárokról, illetve a bandzsarákról próbálja visszavezetni a cigány eredet kérdését.

Cobas (1973) egy cikkben végigköveti az összes eredettanulmányt, *Rishi* és *Sher Singh Sher* a punjabi eredetre vonatkozó

hipotéziseit (sanszi vagy sikligar nép) elveti, majd *Ruhela* véleményét tartja mérvadónak, aki a cigány-lohár rokonság mellett teszi le a voksát. Ezt *Ruhela* az anyagi kultúra hasonlósága alapján állítja, de a Cobas-cikkben erről csak annyi olvasható, amennyi *Ruhela* lohárokról szóló könyvében (1968). Hogy mi-
ben áll a hasonlóság pontosabban, azt nem részletezi sem Cobas, sem *Ruhela*.

Mroz lohárokkal és bandzsarákkal foglalkozó cikke szintén felveti a cigány rokonság kérdését. Mroz azzal érvel, hogy először is elfogadja e népek rajput eredetéről szóló legendáit annak alapján, hogy sok rajput családnév megtalálható, mint például a bandzsara gati-név (*Cauhem, Rathor, Panvar/Banvaria*). Ugyanez igaz a lohárookra is (Misra, 1977). Ebből Mroz a gurjara eredetre következtet (annak ellenére, hogy a Rajputok gurjara eredete sem teljesen bizonyított!), ami kizárná a cigányokkal való rokonságot: a gurjarák ugyanis idegen eredetű nép, akik akkor, vagy azután jöttek Indiába, amikor a cigányok már minden jel szerint elhagyták Indiát. Mroz a cigány-lohár-bandzsara eredetkérdés felmerülését annak tulajdonítja, hogy a közös eredet egyfajta presztízsemelkedést jelentene mindegyik népnek, s ez mozgatja az ilyen irányú kutatásokat.

Mroz érvelése – legalábbis ami a közös eredet kizárását illeti a gurjarák datálása alapján – hibás, mivel maguk a lohár és bandzsara eredetmítoszok is presztízsnövekedésre aspiráló „szanszkritizáció” eredményei, tehát nem lehet történeti forrásokként kezelni őket, a rajput családnévek előfordulása ellenére sem. Mindazonáltal bizonyíték a közös eredet *mellett* sincsen. A hasonlóságokat ugyanis magyarázhatja pusztán az a tény, hogy mind a lohárok és a bandzsarák, mind az európai vándorcigányok egyfajta nem élelemtermelő nomád életmódot folytatnak. Mint az Rao cikkéből (1987) és más, peripatetikusokat tanulmányozó

Fotó: Csonka ágnes Kinga (A képek eredetileg színes technikával készültek.)

munkákból láthatjuk, e népek túlélési stratégiái, életmódjuk, kultúrájuk, igen hasonló lehet akkor is, ha rokonság nem mutatható ki köztük. Ennek következtében a kutatások jelenlegi állása szerint annyi állapítható meg, hogy ha a jelenleg nem is lehet a cigányok és a fenti indiai nomád népek közötti rokonságot teljes bizonyossággal megállapítani, az európai cigányokhoz életmódban, nyelvben, anyagi kultúrában, túlélési stratégiákban *a lohárok és a bandzsarák állnak legközelebb*, s e népek tanulmányozásával nemcsak az indológia, hanem a cigánykutatás is (mely a peripatetikusok tanulmányozásának mintegy kiindulópontja volt az antropológiában) fontos és hasznosítható eredményekkel gyarapodhat.

Bibliográfia

- Casimir, M. J.** 1987
„In search of guilt: legends on the origin of the peripatetic niche” in: *The other nomads*. ed. Rao, A. Böhlau, Köln. pp. 373–390.
- Childers, C. H.** 1975.
„Banjaras” In: *Pastoralists and nomads in South Asia*. ed. Leshnik, L. S. Sontheimer, G. D. Otto Harassowilz. Wiesbaden pp. 247–265.
- Cobas, S.** 1973.
„Les Gaduliya Loliars/nomades de l’Inde/sont-ils apparentés aux Tsiganes occidentaux?” *Études Tsiganes*, n. 4. 1973. p. 36–48.
- Misra, P. K.** 1969.
„Nomadism in India” *Journal of the Indian Anthropological Society*. 4. pp. 79–88.
- 1970.
„Study of Nomads” in: *Research programmes on Cultural Anthropology and Allied Disciplines*, ed. S. C. Sinha. Anthropological Survey of India. Calcutta. pp. 151–161.
- 1975.
„The Gaduliya Lohars.” In: *Pastoralists and Nomads in South Asia*, ed. Leshnik, L. S. – Sontheimer G. – D. Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- 1977.
The Nomadic Gaduliya Lohar of Eastern Rajasthan, Anthropological Survey of India. Calcutta.
- 1978.
„Problems of Field Work among Nomads” In: *Field Studies on the People of India/Methods and Perspectives*. ed. Sinha, S. Indian Anthropological Society. Calcutta. pp. 139–148.
- 1986.
„Mobility-sedentary opposition: A case study of the nomadic Gaduliya Lohar” *Nomadic Peoples*. 21/22. Dec. 1986. pp. 179–187.
- Mroz, L.** 1990.
„Les Lohar, les Banjaras et le probleme de l’origine des Tsiganes” *Études Tsiganes* n. 1. 1990. pp. 3–14.
- Rao, A.** 1987.
„The concept of peripatetics: an introduction” in: *The other nomads*. ed. Rao, A. Böhlau. Köln. pp. 1–32.
- 1989.
„Identité ethnique et pratique langagiere. (Notes sur les langues parlées par quelques communautés péripatétiques du Moyen-Orient).” In: *Tsiganes: Identité, Évolution*. ed. Williams, P. Études. Syros Alternatives. pp. 315–326.
- Ruhela, S. P.** 1968.
The Gaduliya Lohars of Rajasthan. – A Study in the Sociology of Nomadism. Impex. Delhi.

